

Inspiratiedocument

Burgerschapsplan

Dit inspiratiedocument is ontwikkeld door het CVO Leernetwerk Burgerschap 2024/2025 ondersteund door het Expertisepunt Burgerschap

Ter inleiding

Dit document is een product van het CVO Leernetwerk Burgerschap. Aan dit leernetwerk namen burgerschapscoördinatoren van diverse CVO-scholen deel. Dit leernetwerk is mede opgezet door de oproep van het Expertisepunt Burgerschap om vanuit leernetwerken producten voor burgerschap voort te brengen. Het Expertisepunt Burgerschap heeft het CVO-leernetwerk ondersteund.

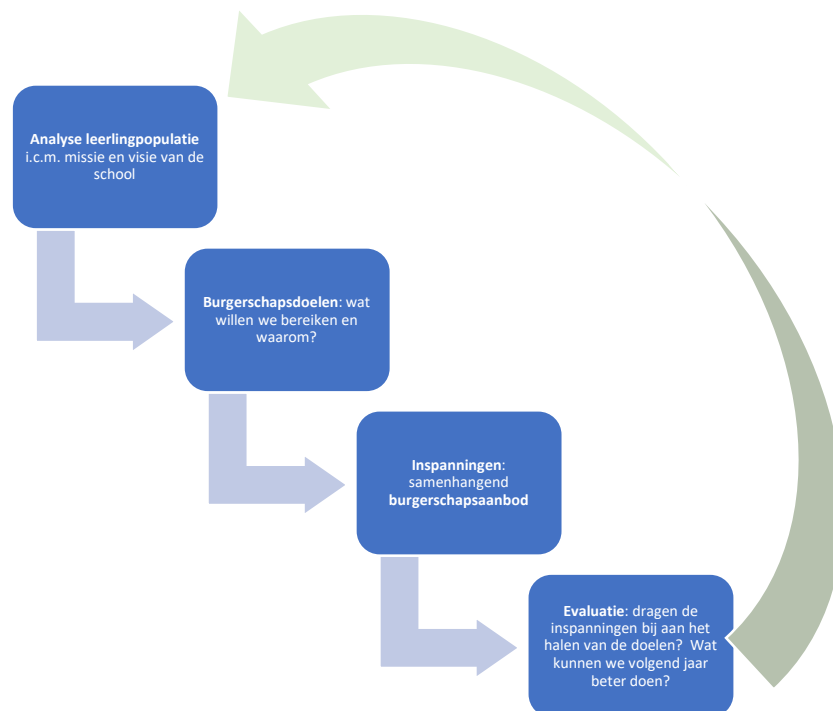
Leeswijzer en doel

Het doel van dit document is om te helpen uitzoemen van de dagelijkse praktijk en het destilleren van wat de kern is qua burgerschapsdoelen en aanbod. Vaak is niet méér aanbod nodig, maar eerder een clustering van het aanbod én het benoemen van welke doelen het aanbod nastreeft. De Inspectie vraagt hier tijdens bezoeken ook expliciet naar.

Uit de meeste herstelopdrachten blijkt dat de verwoordingen van de doelen, samenhang en aanbod regelmatig tekortschieten.

Dit document wil burgerschap op een natuurlijke wijze laten aansluiten bij het bestaande DNA van de school en de visie van het team over de sociale cohesie en de basiswaarden in hun minisamenleving.¹ Daarnaast is bij het samenstellen van het document terdege rekening gehouden met de wettelijke kaders en inspectierichtlijnen.

Dit document gaat ervan uit dat je als school al jaren aan burgerschapsonderwijs doet: qua (extra) aanbod en pedagogische visie is de school vaak al afgestemd op de uitdagingen van de leerlingpopulatie. De uitdaging voor het burgerschapsonderwijs is het expliciet maken en verwoorden van deze 'onderstroom'. Onderstaande stappen vormen, grofweg, de indeling van dit inspiratiedocument:

¹ Door de school te zien als minisamenleving is het gemakkelijker om een koppeling te maken tussen de gewenste burgerschapscompetenties op school en de gewenste competenties in de samenleving. Vaak wordt gedacht vanuit het individu, terwijl de zorgen over het collectief ook voeding geeft aan de burgerschapsopdracht.

Inspiratiedocument

Dit document wil de ruimte bieden om per hoofdstuk inspiratie op te doen over een aantal centrale thema's in een burgerschapsplan (de analyse van de leerlingpopulatie, doelgerichtheid en samenhang). De vragen en tekstsuggesties kunnen burgerschapscoördinatoren ondersteunen bij het stellen van de juiste vragen en het vinden van 'de juiste' antwoorden. Daarvoor is het niet nodig om alle vragen in dit document precies te beantwoorden.

Het document wil geen blauwdruk zijn, maar een hulpmiddel. Alle vragen en ideeën in dit inspiratiedocument zijn bedoeld ter inspiratie: zorg ervoor dat je je eigen verhaal beschrijft.

Wij wensen je veel inspiratie toe en hopen dat de stappen in het document je helpen om het goede gesprek te voeren en je burgerschapsplan nog beter te maken!

CVO Leernetwerk Burgerschap
Expertisepunt Burgerschap

Inhoud

1.	Inleiding	5
2.	De Burgerschapsopdracht; onze opdracht.....	6
	2.1 <i>Wat schrijft de wet voor?</i>	6
	2.2 <i>Het Inspectiekader en de burgerschapswet</i>	7
	2.3 <i>Het wettelijk kader en burgerschap op School XYZ</i>	8
3.	De leerlingen op School XYZ.....	9
	3.1 <i>Onze school</i>	9
	3.2 <i>Visies op burgerschap en leerlingontwikkeling</i>	9
	3.2.1. <i>Visie CVO</i>	9
	3.2.2. <i>Visie scholengroep</i>	10
	3.2.3. <i>Visie School XYZ</i>	11
	3.2.4. <i>Aansluiting visie School XYZ op wettelijk kader</i>	11
	3.3 <i>Onze leerlingpopulatie</i>	12
	3.4 <i>Uitdagingen en behoeften leerlingpopulatie</i>	14
4.	Burgerschapsdoelen op School XYZ	16
	4.1 <i>Burgerschapsdoelen op School XYZ voor 2025 - 2027</i>	16
	4.2 <i>De burgerschapsdoelen en de wettelijke opdracht en de SLO-bouwstenen</i>	18
5.	Burgerschapsactiviteiten op School XYZ	21
	5.1 <i>Samenhangend aanbod</i>	22
	5.2 <i>School XYZ als oefenplaats</i>	22
6.	Evaluatie en meting van burgerschapsbeleid op School XYZ	23

1. Inleiding

Geef een korte beschrijving van de school:

- Suggesties; beantwoord bijvoorbeeld:
 - Wat kenmerkt jullie school?
 - Welke historie heeft de school?
 - Hoe heeft de school aandacht voor de ontwikkeling van de leerling (en wat is de link met burgerschap)?
 - Benoem in een paar zinnen de motivatie voor burgerschapsonderwijs; waarom is beleid op burgerschap volgens jullie van belang?

Tip: schrijf de inleiding nadat je het document grotendeels af hebt; vat samen op basis van paragraaf 3.1.

Voorbeeld:

School XYZ neemt het vormen van toekomstige burgers serieus. We zijn, vanuit onze eigen visie, gericht op het bevorderen van actief burgerschap en sociale cohesie. We hebben daarbij oog voor kennis van de basiswaarden van onze democratische rechtsstaat en het aanleren van de sociale en maatschappelijke vaardigheden om succesvol deel uit te kunnen maken van onze pluriforme samenleving.

Geef een korte beschrijving van de totstandkoming van het burgerschapsonderwijs en -beleid:

- Suggesties; beantwoord bijvoorbeeld:
 - Hoe is het huidige beleid tot stand gekomen? Wat is de reden dat dit beleidsdocument wordt opgesteld?
 - Wat wil het beleid bereiken?
 - Wie waren betrokken bij totstandkoming van het beleid?
 - Welke consultaties hebben plaatsgevonden?

Geef een kort overzicht van wat er in dit document beschreven wordt:

Voorbeeld:

Het onderliggende plan zet het burgerschapsbeleid op School XYZ uiteen, beginnend bij de wet- en regelgeving de achterliggende visie van de school, een analyse van de behoeften van onze leerling populatie en de vertaling daarvan in specifieke burgerschapsdoelen en een leerlijn. Daarnaast beschrijven we hoe we dit beleid hebben geborgd, hoe we het burgerschap monitoren en evalueren.

Beschrijf als afsluiting een voorbeeld van een burgerschapsactiviteit waar jullie trots op zijn.

Met vriendelijke groet,

Naam
Coördinator Burgerschap

Naam
Locatiedirectie

2. De Burgerschapsopdracht; onze opdracht

Voorbeeld:

De wettelijke burgerschapsopdracht is de basis voor de invulling van het burgerschapsonderwijs binnen School XYZ. Vanuit onderstaande beschrijving van het wettelijk kader en de inspectienormen, werken we in de volgende hoofdstukken toe naar de concretisering van het burgerschapsonderwijs binnen onze school.

2.1 Wat schrijft de wet voor?²

De sociale en maatschappelijke vorming van jonge mensen is een klassieke taak van het onderwijs. In 2021 is deze taak aangescherpt door de wet op burgerschap.

De wettekst vanaf 1 augustus 2021:

Artikel 17. Actief burgerschap en sociale cohesie

1. Het onderwijs **bevordert actief burgerschap en sociale cohesie** op **doelgerichte en samenhangende** wijze, waarbij het onderwijs zich in ieder geval herkenbaar richt op:
 - a. **het bijbrengen van respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat**, zoals verankerd in de Grondwet, en de universeel geldende fundamentele rechten en vrijheden van de mens, en het handelen naar deze basiswaarden op school;
 - b. **het ontwikkelen van de sociale en maatschappelijke competenties die de leerling in staat stellen** deel uit te maken van en bij te dragen aan de pluriforme democratische Nederlandse samenleving en;
 - c. **het bijbrengen van kennis over en respect voor verschillen in** godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, afkomst, geslacht, handicap of seksuele gerichtheid alsmede de waarde dat gelijke gevallen gelijk behandeld worden.
2. Het bevoegd gezag **draagt zorg voor een schoolcultuur** die in overeenstemming is met de waarden, bedoeld in het eerste lid, onderdeel a, en creëert een omgeving waarin leerlingen worden gestimuleerd actief te oefenen met de omgang met en het handelen naar deze waarden en draagt voorts zorg voor een omgeving waarin leerlingen en personeel zich veilig en geaccepteerd weten, ongeacht de in het derde lid, onder c, genoemde verschillen.

Deze wet benadrukt de aandacht voor ‘actief burgerschap en sociale cohesie’ en het bevorderen van acht basiswaarden van de democratische rechtsstaat:

1. *Vrijheid van meningsuiting*
2. *Gelijkwaardigheid*
3. *Begrip voor andere*
4. *Verdraagzaamheid*
5. *Autonomie*
6. *Verantwoordelijkheidsbesef*
7. *Het afwijzen van onverdraagzaamheid en discriminatie*
8. *De cultuur in de school is in overeenstemming met deze waarden*

Dit betekent dat onze school een plek is waar leerlingen op een veilige manier hun burgerschapsvaardigheden met elkaar kunnen oefenen en dat we als collega's de basiswaarden voorleven. Dit dient op een doelgerichte en samenhangende wijze te worden vormgegeven. Verderop in dit plan beschrijven we hoe binnen School XYZ, op basis van de acht basiswaarden, werken aan de hierboven beschreven aspecten uit de wet.

² Je kan er ook voor kiezen om in je definitieve burgerschapsplan het wettelijke kader als bijlage op te nemen.

2.2 Het Inspectiekader en de burgerschapswet

Het Inspectiekader heeft sinds 1 augustus 2023 nadrukkelijker aandacht voor de basisvaardigheden.

Burgerschap is onderdeel van deze basisvaardigheden. In diverse standaarden komt burgerschap aan de orde.

Zie ook Bijlage 1.

Bevordering burgerschap

De wettelijke burgerschapsopdracht bepaalt dat wij actief burgerschap en sociale cohesie bevorderen.

De wettelijke eisen zijn verwerkt in de standaarden van de Inspectie.

De wet vraagt:

- **Actief burgerschap** en **sociale cohesie** op **doelgerichte** en **samenhangende** wijze te bevorderen (standaarden OP0, OP2, OR2).

Inspectie en de Burgerschapswet

Bij het toezicht hanteert de inspectie geen 'eigen' eisen; alleen de wet is uitgangspunt, die bevat minimeisen.

Dat betekent dat zolang scholen aan wettelijke eisen voldoen, invullingen gekozen kunnen worden die passen bij de school.

De volgende elementen dienen op herkenbare wijze terug te komen in ons burgerschapsonderwijs:

- **Kennis van en het respect voor basiswaarden van de democratische rechtsstaat** worden bevorderd (standaarden OP0, VS1, VS2);
- **Sociale en maatschappelijke competenties worden ontwikkeld** (standaarden OP0, VS2);
- **De schoolcultuur is in overeenstemming met basiswaarden**, leerlingen worden gestimuleerd daarmee te oefenen en de school draagt zorg voor een veilige omgeving waarin leerlingen en personeel zich geaccepteerd voelen (standaarden OP3, VS1, VS2)

Bevorderen van basiswaarden van de democratische rechtstaat

Het respect voor de menselijke waardigheid zonder onderscheid des persoons staat aan de basis van de drie basiswaarden van de democratische, pluriforme en Nederlandse rechtsstaat: vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit.

1. De basiswaarde **vrijheid** wordt bevorderd door aandacht voor vrijheid van meningsuiting en autonomie.
2. **Gelijkwaardigheid** wordt bevorderd in de vorm van het gelijkheidsbeginsel en het afwijzen van discriminatie.
3. **Solidariteit** wordt bevorderd door verdraagzaamheid, begrip en verantwoordelijkheidsbesef en het afwijzen van onverdraagzaamheid.

Van scholen wordt verwacht dat zij werken aan borging en overdracht van de basiswaarden. De kernbegrippen bij de wet Burgerschap worden door de Inspectie van het Onderwijs als volgt uitgelegd:

- 1 **Vrijheid van meningsuiting** betekent dat je mag zeggen of schrijven wat je denkt of tegen de opvatting van anderen in mag gaan. Iedereen mag dus ook zijn of haar geloof uitdragen, of zijn of haar mening aan anderen voorhouden. Daarbij moet je je wel houden aan de wet.
- 2 **Het gelijkheidsbeginsel** (ook wel gelijkheid of gelijkwaardigheid genoemd) betekent dat mensen van gelijke waarde zijn. Daarbij maakt het niet uit wat je denkbeelden zijn of wat je gelooft. Je hoeft niet te vinden dat die denkbeelden of gebruiken zelf waardevol zijn, maar wel dat mensen met andere denkbeelden en gebruiken niet minder waard zijn dan jij of dan jouw groep.
- 3 **Begrip voor anderen** betekent dat je probeert te begrijpen waarom mensen of groepen bepaalde denkbeelden of gebruiken hebben: wat is de achtergrond daarvan en waarom is dat belangrijk voor een ander?
- 4 **Verdraagzaamheid** (ook wel tolerantie genoemd) betekent dat je de mening of het gedrag van een ander accepteert, ook al ben je het er helemaal niet mee eens. En het betekent ook dat je iedereen de ruimte wilt geven om zo'n mening of zulk gedrag te hebben. Natuurlijk moet iedereen zich daarbij wel houden aan de wet.
- 5 **Afwijzen van onverdraagzaamheid**: onverdraagzaamheid (ook wel intolerantie genoemd) is het tegenovergestelde van tolerantie. Het betekent dat je vindt dat andere mensen of groepen, dingen waar jij het niet mee eens bent niet zouden mogen denken of doen; en dat je het niet nodig vindt dat ieder de ruimte krijgt om zo'n mening of zulk gedrag te hebben.

- 6 **Afwijzen van discriminatie:** *discriminatie betekent dat mensen of groepen bij anderen achtergesteld worden of dat je vindt dat er voor mensen met andere denkbeelden of gebruiken niet zoveel ruimte hoeft te zijn of dat die denkbeelden of gebruiken misschien zelfs verboden moeten worden.*
- 7 **Autonomie** *betekent dat iedereen zelf kan bepalen wie hij/zij wil zijn en hoe hij/zij zijn/haar leven wil leiden. Iedereen is dus bijvoorbeeld vrij om zelf te bepalen welke denkbeelden of welk geloof voor hem/haar belangrijk zijn/is. Daarbij moet je je wel houden aan de wet.*
- 8 **Verantwoordelijkheidsbesef** *betekent dat mensen verantwoordelijkheid willen nemen voor wat ze zeggen en doen (en wat ze niet zeggen en doen) en dat ze daarbij rekening willen houden met wat dat voor anderen betekent. Daarbij is vooral belangrijk dat je probeert anderen niet te schaden en dat je de samenleving en de democratie wilt helpen om goed te functioneren. Hoe je dat doet, mag iedereen zelf weten.*

2.3 Het wettelijk kader en burgerschap op School XYZ

Beschrijf de koppeling tussen het wettelijk kader en de invulling op de eigen school:

- Beschrijf overeenkomsten tussen jullie burgerschapsaanbod en -beleid en de wettekst.

Tip: schrijf dit gedeelte als je het document grotendeels af hebt.

Voorbeeld:

Dit burgerschapsplan beschrijft welke doelen en aanbod School XYZ heeft ontwikkeld. Wij willen de burgerschapsopdracht invulling geven door oog te hebben voor de leerling populatie en de behoeften die daaruit voortkomen. Dit wordt beschreven in het volgende hoofdstuk. Vervolgens koppelen we in hoofdstuk xx de uitdagingen van de leerlingpopulatie aan onze schoolvisie en komen we tot een concrete invulling van de burgerschapsdoelen en een logische opbouw en samenhang van het burgerschapsprogramma.

3. De leerlingen op School XYZ

3.1 Onze school

Geef een beschrijving van de school, wat kenmerkt jullie school?

- Suggesties; beantwoord bijvoorbeeld:
 - Locatie, historie, aantal leerlingen, omgevings- en contextschets
 - Welke niveaus worden aangeboden?
 - Onder welk bestuur of scholengroep valt de vestiging?
 - Hoe heeft de school aandacht voor de ontwikkeling van de leerling en wat is de link met burgerschap?
 - Personeel en organisatie: organisatiestructuur, specialisaties, aantal FTE.
 - Welke (recente) ontwikkelingen heeft de school doorgemaakt qua cultuur of welke ontwikkelingen zijn aanstaande en koppel dit, indien relevant, aan het burgerschapsbeleid.

Tip: beantwoord bovenstaande vragen vanuit een schooljaarplan, schoolgids of meerjarenplan.

3.2 Visies op burgerschap en leerlingontwikkeling

De invulling van de burgerschapsopdracht heeft vaak overeenkomsten met de schooleigen visie op de ontwikkeling van de leerlingen en de mensvisie. Beschrijf kort de visie van de school en, optioneel, de scholengroep en CVO op de gewenste ontwikkeling van leerlingen.

- Benoem kort de mensvisie en de visie op de vormende opdracht op basis van onder andere:
 - Het CVO-koersplan
 - Visiedocument van de scholengroep
 - Het eigen schoolplan³

Voorbeeld:

3.2.1. Visie CVO

“Al onze scholen zijn geworteld in een christelijke identiteit en traditie. [...] Respect voor burgerlijke vrijheden en de democratische rechtstaat zijn immers niet alleen belangrijke pijlers van ons burgerschapsonderwijs, maar ook van onze vereniging en onze scholen. Juist in onze regio gaat het ook om wereldburgerschap, het kunnen omgaan met en leren van een internationale context en het ontwikkelen van inzicht en begrip voor elkaars culturen, perspectieven en diversiteit in welke vorm dan ook. In Rotterdam-Rijnmond zullen nieuwe generaties cultureel nog diverser zijn dan nu al het geval is. Leerlingen, ouders en medewerkers verwachten van ons dat we ons vanuit onze identiteit inzetten op erkenning van elkaars identiteit en de bevordering van inclusiviteit. Dat willen we ook, omdat al onze leerlingen en medewerkers ons even lief zijn. De omgeving is echter soms ook hard en polariserend – en sociale media versterken dat. Juist daarom verwacht de samenleving van onze scholen dat deze een sociaal veilige leeromgeving vormen voor leerlingen en medewerkers. Ook als het gesprek over identiteitskwesaties of andere eigentijdse thema’s ingewikkeld is.”

Vanuit deze analyse heeft CVO de volgende belofte en ambitie geformuleerd voor alle leerlingen

“Belofte aan onze leerlingen: *Op onze scholen draagt jouw leren bij aan een betekenisvol bestaan*

³ Dit zorgt voor een logische koppeling tussen het DNA van de school en de burgerschapsopdracht en vergroot het draagvlak en bekendheid onder collega’s.

- *In onze visie op onderwijs gaat het naast kwalificatie juist ook om socialisatie en persoonsvorming. Onze scholen vormen op basis van een eigen pedagogische visie en identiteit een inclusieve oefenplaats voor de deelname van onze leerlingen aan de pluriforme samenleving, waarin zij kennis opdoen door individuele ontplooiing en samenwerking met anderen. De school is voor alle leerlingen een 'eigen' veilige leeromgeving, naast hun thuis en hun sociale omgeving.*
- *We bieden vanuit onze vertrouwensrelatie kansen, waar nodig ook tweede kansen en laten leerlingen niet vallen als het tegenzit in het leven of op school. We houden rekening met de leefomgeving en helpen onze leerlingen om de juiste keuzes te maken."*

Kernwaarden CVO

Onze gerichtheid op het aanbieden van onderwijs voor het leven is eerder vertaald in de vier kernwaarden liefde, verantwoordelijkheid, rechtvaardigheid en hoop als leidraad voor onze manier van werken.

- *Liefde betekent voor ons: oog en hart hebben voor elkaar, elkaar werkelijk zien en elkaar werkelijk ontmoeten.*
- *Verantwoordelijkheid nemen we voor onze medemens en voor onze leefomgeving. We hechten grote waarde aan het leren wanneer verantwoordelijkheid gegeven kan worden en wanneer deze genomen dient te worden.*
- *Rechtvaardigheid bevordert kansen en maakt het verschil tussen recht en onrecht.*
- *Hoop biedt een richtsnoer voor onze activiteiten en pedagogisch-didactische aanpak; het is een zekerheid voorbij de horizon, het diepgevoelde besef dat iets goed zal aflopen omdat het goed is.*

3.2.2. Visie scholengroep

Beschrijf de visie van jullie schoolgroep op de burgerschaps- en/of vormende opdracht. Baseer je onder anderen op het meerjarenplan van de scholengroep.

- Beschrijf de kernwaarden van jullie schoolgroep. Kernwaarden geven aan waar jullie scholengroep voor staat. Dit kan richtinggevend zijn voor de (gezamenlijke) visie op burgerschap.
- Beschrijf de pedagogisch, levensbeschouwelijke en maatschappelijke visie van de schoolgroep en maak een koppeling met de leerlingpopulatie.

Binnen onze pijlers uit ons NAAM SCHOLENGROEP Schoolplan 20xx-20xx staan de volgende elementen ten aanzien van ontwikkeling van de leerling centraal:

- ...
- ...
- ...

Voorbeeld:

Onze invulling van burgerschapsonderwijs sluit aan bij de gekozen richting van {NAAM SCHOLENGROEP}. Binnen onze scholengroep staan de volgende elementen centraal als het gaat om de gewenste ontwikkelingen van onze leerlingen:

- *Menswording*
- *Samen leren voor het leven*
- *Gelukkige mensen op een gezonde aarde*

Onze manier van werken is ook terug te brengen onder de pijlers van CVO-pijlers Inclusieve Identiteit en Goed onderwijs voor het Leven.

De visie van CVO en onze scholengroep wordt binnen onze school als volgt concreter vormgegeven.

3.2.3. Visie School XYZ

Beschrijf de visie van jullie school op de burgerschaps- en/of de vormende opdracht.

- Beschrijf de kernwaarden van jullie school. Kernwaarden geven aan waar jullie school voor staat. Dit kan richtinggevend zijn voor jullie visie op burgerschap.
- Beschrijf de pedagogisch, levensbeschouwelijke en maatschappelijke visie van de school en maak een koppeling met de leerlingpopulatie.

Tip: Check het meerjarenschoolplan of de schoolgids voor informatie.

Voorbeeld

Drie kernwaarden zijn leidend in ons onderwijs, namelijk: Verantwoordelijkheid, Verbondenheid en Persoonlijke Ontwikkeling. We willen deze waarden niet alleen aan onze leerlingen overbrengen, maar ze zijn ook leidend in onze interacties met elkaar. In onze ogen zijn deze waarden essentieel voor het vormen van een 'goede' en 'succesvolle' burger in de huidige samenleving.

Verantwoordelijkheid betekent voor ons dat...

Verbondenheid betekent dat we...

Persoonlijke Ontwikkeling betekent dat we...

3.2.4. Aansluiting visie School XYZ op wettelijk kader

Beschrijf hier de overeenkomsten tussen de visie van de school en de wettelijke vereisten rondom de basiswaarden en burgerschap:

- Benoem overeenkomsten tussen de visie van de school en het wettelijke kader (zie 2.1 en 2.2).
- Op welke wijze sluit de (gewenste) cultuur in de school aan bij de basiswaarden zoals verwoord in de burgerschapswet?
 - Als je als school een specifieke visie voorstaat (UNESCO school, Vreedzame school, etc.) of een speciaal programma hebt op schoolklimaat, pedagogisch didactisch handelen etc. dan kan dat ook de nodig aanknopingspunten, of paraplu voor de burgerschapsdoelen zijn.
- Zie het kader voor een 'inspectiecheck'⁴

Inspectie check

Het is van belang dat basiswaarden structureel onderdeel zijn van de schoolcultuur en dat deze daarmee in overeenstemming is. De inspectie ziet toe op de naleving daarvan via de zorg van het bestuur voor een schoolcultuur waarin alle betrokkenen basiswaarden als centrale spelregels hanteren en voorleven en voor een omgeving waarin leerlingen worden gestimuleerd actief te oefenen met de omgang met basiswaarden.

⁴ De 'inspectie check' is gebaseerd op het inspectiekader. Zodoende weet je waar de inspectie op let per onderdeel van het burgerschapsplan. Dat kan richting geven bij het werken aan je burgerschapsplan. Dit document is een inspiratiedocument; je bent vrij in wat je overneemt in je eigen burgerschapsplan.

3.3 Onze leerlingpopulatie

Geef een (feitelijke) beschrijving van de leerlingpopulatie:

- Suggesties; beantwoord bijvoorbeeld:
 - Welk beeld geeft het leerlingtevredenheidsonderzoek en de Monitor Sociale Veiligheid/Vensters⁵? Benoem de kernpunten.
 - Analyseer het Nationaal Cohortonderzoek⁶, geef een duiding van de gegevens.
 - Wat zijn de sociaal-culturele achtergronden van de leerlingen?
 - Beschrijf de leefwereld(en) van jullie leerlingen.
 - Beschrijf bijvoorbeeld cognitieve, sociaaleconomische, sociaal-emotionele kenmerken van de leerlingpopulatie.
 - Beschrijf bijvoorbeeld de ondersteuningsbehoefte van de leerlingen.

Inspectie Check

Of sprake is van een veilig, inclusief schoolklimaat blijkt uit informatie die inzicht geeft in de mate waarin leerlingen en personeel zich geaccepteerd voelen.

Voorbeeld:

Gegevens uit het Nationaal Cohortonderzoek geven een goed beeld van de leerlingen die we op School XYZ verwelkomen:

- *Ongeveer 26% van onze leerlingen heeft een niet-westerse migratieachtergrond. Onder leerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond wordt hier verstaan: eerste- en tweedegeneratiemigranten uit niet-westerse herkomstlanden. In vergelijking met andere scholen is dit hoog. Landelijk ligt het percentage vwo-leerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond op 15%. Daarnaast is het percentage leerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond op andere categorale gymnasia vaak nog lager dan het landelijk gemiddelde.*
- *Ongeveer 12% van onze leerlingen komt uit een gezin met een laag inkomen. Leerlingen behoren tot deze groep indien ze uit een gezin komen waar het huishoudinkomen onder het modale inkomen ligt. Dit percentage is ongeveer gelijk aan het landelijke gemiddelde van alle scholen in Nederland, maar hoog in vergelijking met andere categorale gymnasia.*

Voorbeeld:

We zien het als een van onze belangrijkste verantwoordelijkheden om positief bij te dragen aan de verbetering van kansengelijkheid voor jongeren in Rotterdam. Rotterdam is superdivers, met een rijke mix van nationaliteiten en sociaal-economische achtergronden. Als school in het hart van Rotterdam hebben we op School XYZ daarom te maken met een grote diversiteit aan leerlingen van verschillende afkomsten.

De diversiteit zien we niet alleen terug in de afkomst van onze leerlingen, maar ook in de verscheidenheid aan opvattingen binnen de klas. Het is onze taak om te zorgen voor een inclusieve leeromgeving waarin iedereen, ongeacht zijn persoonlijke omstandigheden, kan groeien en tot bloei kan komen.

⁵ Voor Praktijkonderwijs kan de ProZO! enquête gebruikt worden.

⁶ Zie: <https://www.nationaalcohortonderzoek.nl/>

Voorbeeld:

Een goed beeld van onze leerlingen helpt om inhoud te geven aan ons burgerschapsonderwijs:

Cognitieve kenmerken

- *School XYZ is een school voor praktijkonderwijs met leerlingen die liever praktisch dan theoretisch leren. Alle leerlingen bezitten in principe een IQ tussen de 55-80 en leerachterstanden van meer dan 3 jaar op ten minste 2 van de volgende 3 gebieden: begrijpend lezen, inzichtelijk rekenen, technisch lezen en spelling, etc.*

Sociaal-economische achtergrond

- *Het merendeel van de leerlingen is afkomstig uit achterstandswijken in Rotterdam West e.o. Meestal uit de wijken Delfshaven, Bospolder Tussendijken en Centrum. Sommige leerlingen komen ook uit Schiedam, een enkeling komt uit Rotterdam Zuid.*

Sociaal-emotionele kenmerken van onze leerlingen

- *De leerlingen kenmerken zich door een bepaalde mate van sociaal onvermogen. Ze vertonen regelmatig egocentrisch gedrag en weinig inlevingsvermogen. Ze zijn graag zelf aan het woord en kunnen slecht naar elkaar luisteren. Samenwerken gaat niet altijd gemakkelijk en ze hebben vaak weinig geduld. Ze kunnen te maken hebben met een korte spanningsboog en snel afgeleid zijn.*

Docenten hebben het gevoel dat ze steeds meer de taak van opvoeder op zich moeten nemen. We proberen daarom de leerlingen een duidelijke scheiding te leren maken tussen de straatcultuur en de cultuur op school. Het vak burgerschap speelt hierin een belangrijke rol.

3.4 Uitdagingen en behoeften leerlingpopulatie

Bezie de schoolgemeenschap als een sociaal systeem, een minisamenleving.⁷ Analyseer de feitelijke beschrijving van de leerlingpopulatie en benoem een aantal uitdagingen en behoeften:

- Suggesties; beantwoord bijvoorbeeld:
 - Welke *uitdagingen* en *behoeften* zie je als je kijkt naar de eerdergenoemde data/ onderzoeken?
 - Welke *uitdagingen* en *behoeften* signaleren jullie als het gaat om sociale interactie en persoonsvorming bij jullie leerlingen?
 - Welke competenties, vaardigheden of kennis ontbreken waardoor het leerlingen niet (genoeg) lukt om deel uit te maken en bij te dragen aan een pluriforme, democratische samenleving?
 - Betrek eventueel meerdere groepen om een beeld te krijgen bij de uitdagingen die gekoppeld kunnen worden aan burgerschapsonderwijs. Denk aan: docententeams, mentoren, conciërges, ondersteuningscoördinatoren, het managementteam, de vertrouwenspersonen e.d.
 - Welke aspecten van de burgerschapsopdracht (zie 2.1 en 2.2) staan bij jullie school onder druk? Aan welke basiswaarden moet of kan (extra) aandacht worden besteed? Benoem een aantal praktijkvoorbeelden.

Inspectie Check

Of het schoolklimaat in overeenstemming is met basiswaarden blijkt uit het voorleven van basiswaarden en de afwezigheid van strijdigheid met basiswaarden.

Wat hebben jullie leerlingen (gezien de hierboven beschreven uitdagingen) nodig qua (burgerschaps)competenties?

- Suggesties; beantwoord bijvoorbeeld:
 - Welke competenties, kennis en vaardigheden zijn nodig gezien de uitdagingen?
 - Wat willen jullie, qua burgerschapscompetenties, de leerlingen meegeven voor de rest van hun leven?
 - Welke taak zien onze docenten als het gaat om burgerschap? Wat is jullie gedeelde passie voor de leerlingen?

Inspectie Check

Of het onderwijs gericht is op ontwikkeling van sociale en maatschappelijke competenties blijkt uit:

Aandacht van de school voor de competenties die de leerling in staat stellen deel uit te maken van en bij te dragen aan de pluriforme, democratische samenleving. De school kan hier eigen keuzes maken. Daarnaast zijn er de kerndoelen op het sociale en maatschappelijke domein. Scholen geven bij de vormgeving van aanbod en aanpak blijk van inzicht in de leerlingpopulatie en de leefwereld van de leerlingen.

De belangrijkste aandachtpunten die hierboven beschreven worden, hangen samen met je burgerschapsdoelen.

Voorbeeld:

Gezien onze leerling populatie, staan we binnen het School XYZ voor enkele specifieke uitdagingen op het gebied van burgerschap. De populatie kent grote verschillen en aan elk kind willen we recht doen. Als kleine school bevinden we ons daarnaast niet in een vacuüm, maar juist in het hart van de stad en de samenleving: in deze tijd, waarin de samenleving steeds meer gepolariseerd raakt, merken we dat leerlingen het moeilijker vinden om met andere meningen om te gaan. Ze leven vaak in hun eigen bubbel en hebben weinig kennis van de leefwereld van anderen, zelfs als die anderen zich in dezelfde schoolklas bevinden. Daarom

⁷ Door de school te zien als minisamenleving is het makkelijker een koppeling te maken tussen gewenste burgerschapscompetenties op school en de gewenste competenties in de samenleving. Vaak wordt gedacht vanuit het individu, terwijl de zorgen over het collectief ook voeding geeft aan de burgerschapsopdracht.

is het van groot belang om een positief leerklimaat te bevorderen waarin iedereen oog heeft voor elkaars verschillen en met interesse en compassie luistert naar elkaars standpunten. Vooral bij een diverse populatie als de onze, waarbij er grote verschillen in kansen, voorsprongen en achterstanden zijn, is het belangrijk dat we oog hebben voor elkaar. Niet alleen moeten docenten oog hebben voor de verschillen tussen leerlingen, maar ook leerlingen moeten zich bewust zijn van hoe hun handelen effect heeft op anderen.

Of bijvoorbeeld:

De rol van de school is voor onze leerlingpopulatie erg belangrijk. Het doel van burgerschap in het praktijkonderwijs is:

- Het ontwikkelen van competenties van jongeren zodat zij kunnen participeren in de maatschappij (wonen, vrije tijd) en op de arbeidsmarkt (werken)*
- En dat zij de bereidheid ontwikkelen om die competenties in te zetten voor gemeenschapsbelangen.*

Daarbij wordt rekening gehouden met de bovengenoemde specifieke leerlingkenmerken van onze schoolpopulatie.

4. Burgerschapsdoelen op School XYZ

Burgerschapsonderwijs vraagt om een doelgerichte aanpak. Er moet duidelijk worden wat jullie met het burgerschapsonderwijs op jullie locatie, met jullie leerlingen willen bereiken.

Inspectie Check: Of het onderwijs doelgericht is, blijkt uit de formulering van **geconcretiseerde leerdoelen** die de school bereiken wil voor **bevordering van basiswaarden en sociale en maatschappelijke competenties**.

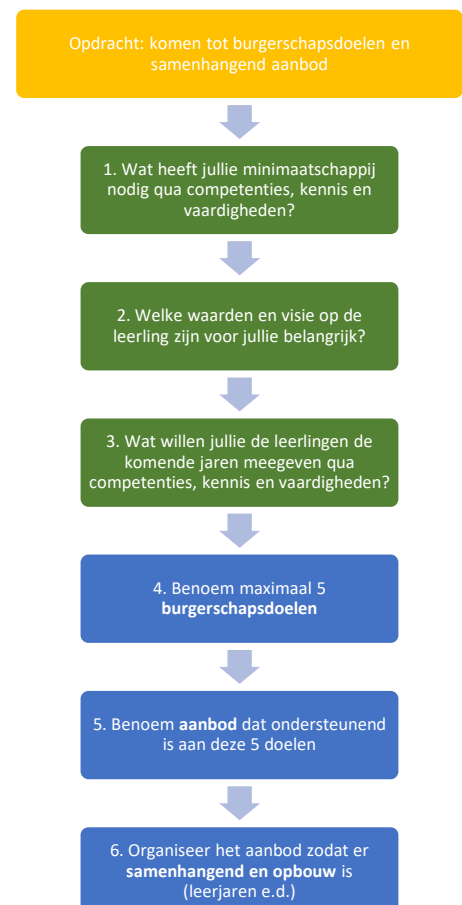
4.1 Burgerschapsdoelen op School XYZ voor 2025 - 2027

- Herhaal kort de antwoorden uit de vorige paragrafen op onderstaande vragen, beantwoord onderstaande vragen:
 - Wat zijn zaken waar je met elkaar zorgen over hebt qua sociale cohesie, binnen de school? (Zie ook de benoemde zorgen en behoeften in 3.3 en 3.4)
 - Welke van de 8 basiswaarden van de democratische rechtsstaat staat bij jullie of (delen van) jullie leerling populatie het meest onder druk? Wat kun je daarmee voor de burgerschapsdoelen?
 - Wat zijn ontwikkelpunten voor wat betreft het schoolklimaat (zie 3.2)? Wat is er nodig dat men zich zoveel als mogelijk veilig en geaccepteerd voelt?
 - Op welke vlakken kan school een oefenplaats zijn voor de leerlingen als het gaat om burgerschap?

Leg deze behoeften naast de burgerschapswet en zoek in de geest van de wet naar logische verbanden met jouw leerlingpopulatie.

- Benoem 3 á 4 kernachtige burgerschapsdoelen waar het burgerschapsaanbod aan op te hangen is.
- Benoem doelen die passend zijn bij;
 - a) de constatering uit de analyse van de leerlingpopulatie;
 - b) de schoolvisie en
 - c) in overeenstemming zijn met wat de wet en de definitieve conceptkerndoelen⁸ van SLO vragen.

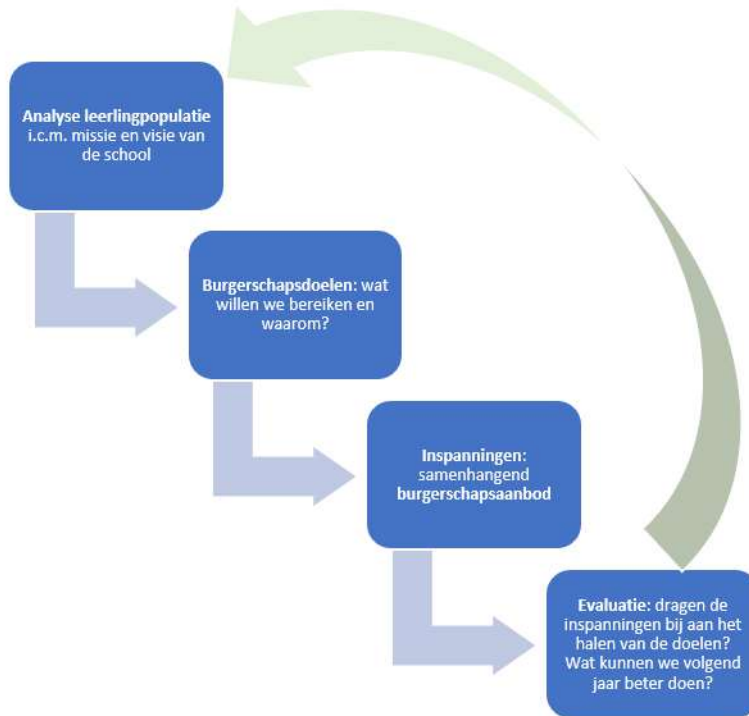
Let op: dit zijn burgerschapsdoelen die fungeren als een paraplu om je aanbod in onder te brengen. Formuleer de doelen niet te abstract en niet te praktisch. Zorg dat de doelen herkenbaar zijn voor iedereen in de school.

⁸ <https://www.slo.nl/@24982/definitieve-conceptkerndoelen-burgerscha/>

De burgerschapsdoelen zorgen ervoor dat je:

- Aanbod kan selecteren op basis van de doelen die je gesteld hebt;
- Door evaluatie van je aanbod kan checken of je daarmee je doelen behaald.

Voorbeeld:

Op onze school hebben we de volgende burgerschapsdoelen benoemd:

Of

4.2 De burgerschapsdoelen en de wettelijke opdracht en de SLO-bouwstenen

De schooleigen burgerschapsdoelen hangen samen en zijn geënt op de wettelijke opdracht en (mogelijk) de definitieve SLO-conceptkerndoelen (2024).⁹ De opdracht is te voldoen aan de wettelijke opdracht en tegelijkertijd schooleigen doelen na te streven.

- Beschrijf de raakvlakken tussen de burgerschapsdoelen, de wettekst en de definitieve conceptkerndoelen.

Voorbeeld:

Onze drieslag:

- 1) Jij;
- 2) Wij;
- 3) De Wereld;

⁹ Het advies is om te werken met de definitieve SLO-conceptkerndoelen en niet (meer) met de SLO Bouwstenen Burgerschap uit 2021. De definitieve SLO-conceptkerndoelen, worden op termijn de nieuwe standaard. Zie ook: [Burgerschapsonderwijs: wat zijn de huidige verplichtingen en welke veranderingen komen eraan?](#)

heeft raakvlakken met de SLO doelen en de wettelijke opdracht voor burgerschap. De kerndoelen 'jij' en 'wij' sluiten aan bij de school als democratische oefenplaats, de kennismaking met de diversiteit in de samenleving en welke basiswaarden daarbij horen. Het kerndoel 'de wereld' gaat over de democratische en maatschappelijke betrokkenheid.

Primair onderwijs Speciaal onderwijs	Voortgezet onderwijs Voortgezet speciaal onderwijs
Domein: democratische oefenplaats	
19 De school geeft vorm aan de democratische oefenplaats A. Sociale en maatschappelijke competenties	18 De school geeft vorm aan de democratische oefenplaats A. Sociale en maatschappelijke competenties
Domein: samenleven in een democratische rechtsstaat	
20 De leerling leert over samenleven in een democratische rechtsstaat A. Basiswaarden van de democratische rechtsstaat B. Diversiteit in de samenleving	19 De leerling leert over samenleven in een democratische rechtsstaat A. Basiswaarden van de democratische rechtsstaat B. Diversiteit in de samenleving
Domein: vormgeven aan democratische en maatschappelijke betrokkenheid	
21 De leerling doet ervaringen op met democratische en maatschappelijke betrokkenheid A. Democratische betrokkenheid B. Maatschappelijke betrokkenheid	20 De leerling doet ervaringen op met democratische en maatschappelijke betrokkenheid A. Democratische betrokkenheid B. Maatschappelijke betrokkenheid

De wettekst vanaf 1 augustus 2021:

Artikel 17. Actief burgerschap en sociale cohesie

- Het onderwijs bevordert actief burgerschap en sociale cohesie op doelgerichte en samenhangende wijze, waarbij het onderwijs zich in ieder geval herkenbaar richt op:
 - het bijbrengen van respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat, zoals verankerd in de Grondwet, en de universeel geldende fundamentele rechten en vrijheden van de mens, en het handelen naar deze basiswaarden op school;
 - het ontwikkelen van de sociale en maatschappelijke competenties die de leerling in staat stellen deel uit te maken van en bij te dragen aan de pluriforme democratische Nederlandse samenleving en;
 - het bijbrengen van kennis over en respect voor verschillen in godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, afkomst, geslacht, handicap of seksuele gerichtheid alsmede de waarde dat gelijke gevallen gelijk behandeld worden.
- Het bevoegd gezag draagt zorg voor een schoolcultuur die in overeenstemming is met de waarden, bedoeld in het eerste lid, onderdeel a, en creëert een omgeving waarin leerlingen worden gestimuleerd actief te oefenen met de omgang met en het handelen naar deze waarden en draagt voorts zorg voor een omgeving waarin leerlingen en personeel zich veilig en geaccepteerd weten, ongeacht de in het derde lid, onder c, genoemde verschillen.

Voorbeeld:

Burgerschapsonderwijs binnen School XYZ gaat over waarden A) B) C). Dit sluit aan bij de vier sociale taken die kinderen en jongeren in de toekomst als burger moeten kunnen vervullen:

- Democratisch handelen
- Maatschappelijk verantwoord handelen
- Omgaan met conflicten
- Omgaan met verschillen

SLO concept kerndoelen

De huidige kerndoelen (van kracht sinds 2006) zijn vrij algemeen geformuleerd en geven scholen en leraren weinig houvast. Daarom is er behoefte aan meer samenhang, minder overladenheid en sterkere doorlopende leerlijnen. In 2025 leverde SLO de definitieve conceptkerndoelen op; die moeten nog worden omgezet in wet- en regelgeving.

Kerndoelen zijn de wettelijke opdracht voor alle scholen in het funderend onderwijs en beschrijven de brede basis waar elke leerling recht op heeft. De geactualiseerde kerndoelen bieden meer richting voor curriculum- en onderwijsontwikkeling en zijn volgens een vaste structuur opgebouwd, waardoor leerlijnen beter zichtbaar worden. Tegelijk houden scholen ruimte om zelf keuzes te maken in onderwijsaanbod, pedagogiek en didactiek, passend bij hun visie, identiteit en leerlingpopulatie.

De kerndoelen beschrijven wat leerlingen moeten kennen, kunnen en ervaren in termen van kennis en vaardigheden, zoveel mogelijk in samenhang. Voor burgerschap gaat het om een samenhangend geheel van kennis, vaardigheden en ervaringen. De school fungeert daarbij als democratische oefenplaats, waarin leerlingen sociale en maatschappelijke competenties ontwikkelen vanuit de basiswaarden van de democratische rechtsstaat.

De burgerschapswet is momenteel (26-01-2026) nog leidend, maar er wordt gestimuleerd om te experimenteren met de SLO-concept kerndoelen. Zorg tegelijk voor school eigen doelen die herkenbaar zijn in de school.

5. Burgerschapsactiviteiten op School XYZ

De inspectie stelt: het curriculum kent een logisch doorlopende opbouw van doelen en bereidt leerlingen voor op de volgende leerjaren, het vervolgonderwijs, arbeidsmarkt en de samenleving. De uitvoering van het curriculum is herkenbaar in de onderwijspraktijk.

Het burgerschapsaanbod zijn de inspanningen die je verricht om de burgerschapsdoelen te halen. Burgerschap zit niet in één vak, je kunt inspanningen verdelen in grofweg 4 plaatsen in het curriculum.

- Brainstorm en analyseer per burgerschapsdoel welk aanbod en activiteiten bijdragen aan het halen van dat doel.
- Let daarbij op de volgende gebieden:
 1. Inhoud van de vakken / curriculum (met name secties die sterk bijdragen aan de burgerschapsdoelen)
 2. Inspanningen op het gebied van schoolklimaat / pedagogische benadering
 3. Overstijgende projecten
 4. Activiteiten in de schoolomgeving / samenleving
- De ervaring is dat inspanningen op het gebied van schoolklimaat (mentoraat, zorg en ondersteuningsstructuur, samenwerking met jongerenwerkers e.d.) positief bij kunnen dragen aan bepaalde burgerschapsdoelen: zorgt ervoor dat je niet te veel druk legt op vaksecties die wat meer afstand tot de burgerschapsdoelen hebben.
- Inventariseer eerst wat er al gebeurt, begin niet met het verzinnen van nieuwe activiteiten

- Maak onderscheid als het gaat om:
 - Kennis
 - Houding/ Attitude
 - Vaardigheden

5.1 Samenhangend aanbod

Het onderwijs en daarmee de inspanningen die bijdragen aan het halen van de burgerschapsdoelen moet samenhangend zijn. Zorg voor een logische opbouw van de leerstof en de geboden activiteiten.

- Laat je school eigen doelen leidend zijn in het aanbrenge van samenhang in je burgerschapsonderwijs.
 - Maak een overzicht waarbij je het aanbod clustert per burgerschapsdoel.
 - Koppel het aan vakken, schoolklimaat/ pedagogisch handelen, overstijgende projecten en activiteiten in de omgeving of samenleving.
 - Verdeeld in kennis, houding en vaardigheden.
 - Zit er opbouw in de doelen gezien de diverse leergangen? Zie je andere uitdagingen in de onderbouw en de bovenbouw? Neem dit mee in je beschrijving van je inspanningen.
 - Tip: bij vakken die sterk gekoppeld zijn aan burgerschap (zoals maatschappijleer, geschiedenis en bijv. levensbeschouwing) zit al een natuurlijke opbouw in de leerjaren.

Inspectie Check: Of het onderwijs samenhangend is, blijkt uit de logische opbouw van de leerstof en aanpak waarmee de school de leerdoelen bereiken wil.

5.2 School XYZ als oefenplaats

De Inspectie hecht waarde aan de school als oefenplaats. De inspectie stelt vast of het bestuur zorgdraagt voor een schoolklimaat dat in overeenstemming is met de basiswaarden, waarin leerlingen oefenmogelijkheden worden geboden en voor een veilig, inclusief schoolklimaat waarin allen zich geaccepteerd voelen. Of het schoolklimaat leerlingen oefenmogelijkheden biedt, blijkt uit situaties waarin leerlingen worden gestimuleerd met basiswaarden te oefenen.

Dit oefenen met de basiswaarden kan op diverse manieren vormgegeven worden. Heb je elke dag een dagopening? Waarschijnlijk is er dan ruimte voor discussie en gesprek: ook dit valt onder de school als oefenplaats. Heb je herstelgesprekken met leerlingen die verwijderd worden? Ook dit is een vorm van oefening in conflicthantering en draagt bij aan sociale cohesie.

6. Evaluatie en meting van burgerschapsbeleid op School XYZ

Burgerschapsonderwijs vindt op diverse manieren plaats binnen de school. Enerzijds vindt het zijn weg in het pedagogische schoolklimaat, anderzijds in de vakken en de vakoverstijgende aanpakken en projecten.

Evaluatie en meting van burgerschapsbeleid vindt plaats binnen deze diverse onderdelen.

- Schoolniveau/ schoolcultuur
- Kernvakken
- Extra aanbod
- Curriculum in overige secties

Kies per burgerschapsdoel een aantal activiteiten uit die zich goed laten evalueren. Dat kan door gesprekken, opdrachten, evaluaties, enquêtes zodoende krijg je een beeld of de activiteiten bijdragen aan het bereiken van de gestelde doelen.

Stel de volgende vragen:

- Droegen de activiteiten bij aan de gestelde doelen? Kunnen we dat 'bewijzen' met data of op basis van zachte informatie?
- Is er nieuw of ander aanbod nodig om de doelen te halen?
- Zijn de doelen nog actueel? Of zijn er doelen waar je komend jaar meer aandacht aan wil besteden?
- Zijn er wijzigingen in de zorgen en behoeften rondom de leerlingpopulatie? Zoja: vraagt de om herziening van de burgerschapsdoelen? Welke doelen vragen om aanpassing?

Kwantitatief en kwalitatief

Er zijn een aantal instrumenten die je helpen om het burgerschapsonderwijs te meten, zoals Burgerschap Meten.

Het is ook mogelijk om je burgerschapsaanbod en -beleid te evalueren door gebruik te maken van kwalitatieve methoden. Organiseer panelgesprekken of interview met leerlingen of mentoren. Dit levert 'data' op om je burgerschapsbeleid bij te stellen.

Inspectie Check: De inspectie stelt vast of het bestuur zorgdraagt voor een schoolklimaat dat in overeenstemming is met de basiswaarden, waarin leerlingen oefenmogelijkheden wordt geboden en voor een veilig, inclusief schoolklimaat waarin allen zich geaccepteerd voelen. Of wordt gezorgd voor bedoeld schoolklimaat blijkt uit uitvoering van beleid waardoor het bestuur daarin inzicht heeft en zo nodig verbeteringen realiseert.

Inspectie check: De inspectie stelt vast of het onderwijs doelgericht, samenhangend en herkenbaar is, en de school de leerresultaten op betrouwbare en inzichtelijke manier in kaart brengt.

Of het onderwijs gericht op bevordering van burgerschap herkenbaar is, blijkt uit de realisering van de geplande leerstof en aanpak.

Of de school de leerresultaten op betrouwbare en inzichtelijke wijze in kaart brengt, blijkt uit dat de school over gegevens beschikt die een adequaat beeld van de resultaten geven, zodanig dat beoordeeld kan worden of de school haar leerdoelen realiseert.

Met dank aan

